

SISUKORD

Autori eessõna	9
Proloog. 17. november 1558	11
Sissejuhatus. Elizabethi Inglismaa	12
Kõige inglaslikum naisterahvas Inglismaal	23
Saatku Issand meie emandale abikaasa	52
Vaidlused tühiasjade üle	75
Kullakallis Robin	94
Ei mingeid kuriteo märke	117
Häbitud ja hirmsad jutud	141
Tüli tütar	157
Ilma kindla pärijata	169
Oht vastastikusele sõprusele	194
Palju murettekitavaid ja hullemaidki asju	213
Ohtlik isik	232
Tühi sõnamulin	252
Gloriana	272
Ühekorraga lustiline, ontlik ja hiilgav	299
Olgu järgmine hoiatus kirves	334
Muud, sootuks vähem meeldivad asjad	351
Vürstlikud lõbustused	367
Pöörane kuramaaž	383
Skylla ja Charybdise vahel	407
Asjad, mida tehakse kodus ja välismaal	428
Traagiline eksekutsioon	441
Eliza Triumphant	469
Inglismaa au ja uhkus	489

Meid on kurjasti ära kasutatud	518
Saatuse pailaps	546
Viimaks loojub ka kõige säravam päike	572
Epiloog	591
Illustratsioonid	595
Märkus allikate kohta	596
Bibliograafia	597
Isikunimede register	616

PROLOOG: 17. NOVEMBER 1558

1558. aasta 17. novembri ennelõunal kella üheteistkümne ja kaheteistkümne vahel hakkas rahvas suurte salkadena kogunema Westminsteri palee ette ja mitmele poole mujale Londoni linnas. Neil ei tulnudki kaua oodata: üsna pea olid platsis heeroldid sõnumiga, et kuninganna Mary on tolsamal varahommikul hinge heitnud ja Inglismaal on nüüd uus kuninganna, tema poolõde Elizabeth. Samal ajal, kui heeroldid väljas rahvale uudist karjusid, tegi lordkantsler ja Yorki peapiiskop Nicholas Heath ülemkojas teatavaks, et troonile on tõusnud uus valitseja.

Sellal, kui londonlased rõõmuhoisetega tähistasid naise surma, keda nad olid juba mõnda aega türanniks pidanud, ja tema asendamist teisega – kellest üldiselt loodeti päästjat ja lunastajat –, hakkasid salanõukogu liikmed saabuma Hertfordshire'i Hatfieldi paleesse, kus leedi Elizabeth oli vägagi arukal kombel avalikkuse pilkude eest varjatuna elanud sestpeale, kui oli üle noatera pääsenud poolõe katsetest teda igaveseks kroonist ilma jätta. Tol keskpäeval istus printsess kibedat külma trotsides lossi ümber laiavas pargis iidvana tammepuu all ja luges raamatut.

Ta teadis, et tema staatus muutub hetke pärast. Juba mitu päeva olid tulevikku vaatavad õukondlased ja nõunikud hiilinud minema surivoodil lebava kuninganna Mary juurest ning leidnud üles tee Londonist põhja pool asuvasse Hatfieldi, et demonstreerida oma truudust noorele pärijannale. Ja ometi, kui salanõukogu liikmed pargis tema ette põlvitasid ja teda oma valitsejana tervitasid, jäi Elizabeth mõneks hetkeks sõnatuks. Meeleliigutusega võideldes vajus ta rohule põlvili ja sosistas ladina keeles: „Niisugune on Jumala tahe. Meie arvates on see imepärane.”

Seejärel ta tõusis ning, olles end hetke kogunud, kõndis seltskonna eesotsas tagasi paleesse, et võtta vastu oma rahva kiiduavaldused ja asuda Inglismaa valitsemise ränkraske töö kallale.

SISSEJUHATUS

ELIZABETHI INGLISMAA

Mary Tudor, esimene naissoost Inglise monarh, oli valitsenud viis õnnetut aastat. Henry VIII ja Aragóni Katherine'i tütar oli pidanud kogema katsumusrohket lapsepõlve ja nägema, kui näruselt isa kohtles ta ema, lastes nende abielu tühistada, et viia altari ette Anne Boleyn. Pühendunud katoliiklasena oli Mary tundnud õudust siis, kui ta isa lõi lahku Roomast, ja ka hiljem, kui ta vend Edward VI (Henry poeg Jane Seymouriga, kelle ta oli nainud pärast riigireetmises süüdistatud Anne Boleyni hukkamist) oli Inglismaal kehtestanud protestantismi. Niisiis, kui Edward 1553. aastal viieteistkümmesena enneaegselt hauda läks, otsustas Mary – pärast seda, kui oli purustanud protestantliku vandenõu, millega taheti troonile upitada tema nõbu leedi Jane Grey, ning rahva seninägematu juubeldamise saatel krooni pähe saanud – taastada Inglismaal katoliikluse. Kuid selleks, et sünnitada katoliiklikke järeltulijaid, kes tema tööd jätkaksid, astus ta mõtlematusse ja inglaste seas vastuseisu tekitanud abiellu Euroopa esikatoliiklasest valitseja Hispaania Felipega ning kaotas hoobilt oma alamate poolehoiu. Asjalood läksid veelgi hullemaks, kui ta taastas ketserlusvastased seadused ja kiitis heaks umbkaudu kolmesaja protestandi põletamise – selle teoga teenis ta ära hüüdnime Verine Mary. Tema viimasel valitsusaastal kaotas Inglismaa prantslastele Calais', oma keskaegse, ka mandrialasid hõlmanud impeeriumi viimase eelposti, ja Mary sai selle eest süü enda kaela. Pärast kahte fantoomrasedust ja abikaasast hüljatuna haigestus ta viimaks ja suri väga õnnetu naisterahvana.

Mary jättis Inglismaa maha seisus, mida ta järglane troonil hiljem kirjeldas „kurva olukorrana”, taandatuna tähtsusetuks riigikeseks

usu- ja poliitilistest tülidest lõhestatud Euroopa äärealal ning heidetuna kahe suure monarhia, Hispaania ja Prantsusmaa ambitsioonikate lõugade vahele. Tehniliselt olid Inglismaa ja Hispaania liitlased Prantsusmaa vastu, ent kui Elizabeth paljude alamate ootustele vastates taastas oma riigis protestantluse, tõi see paratamatult kaasa vastasseisu kuningas Felipega, kes nägi ennast Euroopa vastureformatsiooni juhina ning oli andnud vande ketserlus lõplikult välja juurida. Kuna Felipe selja taga seisis paavst, inkviitsioon, jesuiidid ja Hispaania jõukad territooriumid Uues Maailmas, polnud mingit kahtlust, et provotseerituna saab temast vägagi hirmuäratav vastane. Prantsusmaad rappisid kodu- ja ususõjad, ometi polnud Prantsuse kuningas Henri II mitte ainult vallutanud Calais', vaid kujutas endast ka ähvardavat sõjalist kohalolekut Šotimaal, mida valitsesid tema liitlased. Inglismaa varakambrites polnud enam raha, sest suur osa sellest oli läinud Felipe peetud sõdade finantseerimiseks, ning riik oli paljaks riisutud relvadest ja moonast; peamised kaitserajatised ja kindlused olid varemeis ning sõja puhkemisel poleks inglased suutnud end kaitsta.

Sisepoliitikas olid saareriiki haaranud vastalisus ja rahulolematus. Paljud olid kaotanud usu valitsusse, millel oli kaelas 266 000 naela ringis võlgu – noil aegadel oli see kolossaalne summa. Inglismaa rahvas – arvukuselt kolme ja nelja miljoni vahel – oli veerand sajandit kestnud reformatsiooni ja vastureformatsiooni tuules usuerinevustest lõhki kistud. Krahv de Feria, kes kuninganna Mary surma ajal teenis Felipe saadikuna Inglismaal, väitis, et kaks kolmandikku elanikest on katoliiklased; ilmselt ta liialdas, kuid tõi see, et London, kus paiknesid õukond ja valitsus, oli agressiivselt protestantlik ja ka muidu väga mõjukas tegija. Sinna, kuhu läks London, järgnes varem või hiljem ülejäänud maa.

Igapäeaelugi polnud teab mis meelakkumine. Inglismaa polnud hoopiski jõukas riik ja selle elanike elatustase oli suhteliselt madal. Kasumijahil maaomanikud – paljud neist olid rikastunud kloostritelt konfiskeeritud varanduse arvel – olid võtnud nõuks muuta põllumaad lammaste karjamaadeks, et toota villa riigi peamise majandusharu ehk kalevitööstuse jaoks. Ent maade tarastamine vaid süvendas niigi vaese lihtrahva viletsust; inimesed aeti kodudest välja ning nad lahkusid

hääbuvatest küladest ja siirdusid linnadesse, kus liitusid üha kasvava kerjaste ja hulkurite armeeaga, millest sai Elizabethi-aegse Inglismaa silmatorkav palgejoon. Omal ajal oleksid jumalakojad õnnetutele ja hüljatutele abikäe ulatanud, kuid Henry VIII oli kõik kloostrid 1530ndatel laiali saatnud ja paljud endised nunnad-mungad kerjasid nüüd ise tänavanurkadel. Ei suutnud aidata ka kohalikud võimud: võeti küll vastu seadusi, millega vaestel keelati linnadesse trügida, kuid neist polnud suuremat abi. Üsna tavaline oli vaatepilt tolmustel trotuaaridel lebavatest meestest-naistest, tihtipeale rentsliporis kärvamas kui koerad või muud elajaloomad, ilma et keegi oleks nende vastu üles näidanud kröömikestki inimlikku kaastunnet.

„Kahtlemata,” kirjutas üks hispaanlasest vaatleja 1558. aastal, „on Inglise riik praegu väga hullus seisus.” Ja ehkki rahvas ootas uult kuningannalt, et ta asjad jälle joonde ajaks, oli palju neid, kes kahtlesid, kas Elizabeth suudab lahendada need ületamatuna näivad probleemid, mis tema ees seisid, või kas ta ülepea nii kauaks troonile jääb, et midagi ette võtta. Nii kodu- kui ka välismaal arvati, et tema õigus troonile püsib vägagi haprail jalul. Paljud pidasid Henry VIII ja Anne Boleyni tütart sohikuks juba alates ta sünnist 1533. aasta 7. septembril, olgugi et Henry ise oli uue abielu hukkamõistjate kiuste Elizabethi oma pärijaks määranud. Kui Anne Boleyn 1536. aastal abielurikkumises ja riigireetmises süüdi mõisteti, annulleeriti tema abielu kuningaga ja Elizabeth kuulutati sohilapseks ning kõrvaldati troonijärglusest. Hiljem, olles noorema tütre suhtes leebunud, nimetas Henry VIII ta oma testamendis Edwardi ja Mary järel troonipärijaks ning laskis selle testamendi tingimused parlamendi otsusega ka kinnitada. Ent asjaolu, et Henry polnud siiski tunnistanud Elizabethi oma seaduslikuks lapseks, ning uue kuninganna poolehoid protestantlusele, tegid temast haavatava sihtmärgi auahnetele võõramaistele valitsejatele ja ebalojaalsetele kaasmaalastele, kel olid tema trooniga omad plaanid. Pealegi oli ta naine ning Inglismaa kogemus oma esimese naissoost suverääni Maryga oli olnud kõike muud kui õnnelik. Tol patriarhaalsel ajastul oldi üldiselt seisukohal, et naise valitsus meeste üle on Jumala ja looduse seaduste vastane, sest naisi peeti nõrkadeks, habrasteks ja alaväärseteks olenditeks, kes alistusid kiusatustele ning olid juba oma

ehituselt võimetud meeste domineeritud maailmas mingit mõju omama. Nagu püha Paulus oli käskinud, oli naiste rolliks pidada kirikus suu kinni ja õppida kodus abikaasalt alandlikkust.

Austus kuningliku vereliini vastu oli aga tugevam kui igasugused kahtlused suveräänset võimu omava naisterahva suhtes ning pealegi oli Elizabeth suure Harry tütar ja juba mitu head aastat nautinud inglaste – kes pidasid teda oma vabastajaks ja protestantluse tuleviku lootuseks – kiindumust ja lojaalsust. Ja see, mida Inglismaa üle kõige vajas, oli kindel ja võimekas käsi, mis teda turvalisel kursil tüüriks, annaks talle stabiilse valitsuse ja julgeoleku, lapiks vastuolud, ajaks joonde finantsasjad ja tõstaks riigi prestiiži mujal maailmas. See oli pealtnäha võimatu ülesanne, kuid paljud alamad lootsid, et Elizabeth tõuseb selle ülesande kõrgusele.

Inglismaa, mille Elizabeth päranduseks sai, oli vähemalt väliselt rangelt hierarhiline ühiskond, kus igaüks oli sündinud just sellisesse seisundisse, mille Jumal oli talle määranud, ja iga klassi defineerisid selle elustiil, kombed ja rõivastus. Niisugune oli keskaegne ideaal, mille uus kuninganna südamest heaks kiitis. Ometi luuras selle taga juba uus, nii sotsiaalne kui ka geograafiline mobiilsus, millele oli andnud tõekeha õidepuhkev materialism ja võistlusvaim, mis tungis igasse ühiskonnakihti ja sai üha hoogu juurde sedamööda, kuidas edenes riigivalitsemine ja taastuva majanduse rüpes laienesid rikastumisvõimalused. Õieti polnudki enam tegu keskaegse ühiskonnaga, vaid rahvusega, kes muutus aina ilmalikumaks, enesekindlamaks ja uhkemaks oma saavutuste ja kasvava jõukuse üle. See jõukus ei rikastanud üksnes aadlikke, vaid ka kaupmehi ja väikemaomanikke, kes moodustasid Inglise ühiskonna selgroo. 1590. aastatel märkis üks külaline Pommerist, et paljud Inglismaa vabamehed-väikemaomanikud elasid suurejoonelisemalt ning söid paremat ja mitmekesisemat toitu kui Böömimaa aadlikud.

Elizabethi alamad olid üks jonnakas tõug, vaadetelt enamjaolt konservatiivid. Ülimalt ebausklikena uskusid nad võluritesse, haldjatesse, paharettidesse ja kummitustesse ning omistasid suurt tähtsust selgeltnägijate, nõidade ja astroloogide ennustustele. Elu, mille tegid

raskeks suur suremus – keskmine eluiga jäi neljakümne aasta kanti –, piiratud meditsiiniteadmised, praegustest karmimad talved, sagedased katkuepideemiad ja paljude jaoks ka igapäevaelu muserdav vaesus, kus nälg alati uksest ja aknast sisse vahtis, kasvatas inimestes mitte ainult stoilisust ja tänapäeval nii haruldast meelekindlust, vaid toitis ka haiglaslikku pühendumust surmateemale. Elu võis jääda lühikeseks ja tark inimene valmistus oma Loojaga kohtuma igal hetkel.

Üks Elizabethi-aegse Inglise ühiskonna põhimuresid oli säilitada kuninglikku rahu kuningriigi igas otsas, nii et alamad võiksid oma elu elada korrapärasel ja sündsäl moel; ometi vohas nii maal kui ka linnas seadusetus ja vägivald ning öösiti oli Londoni tänavail hädaohtlik liikuda. Teedel varitsesid maanteeröövliid, sestap palkasid need, kes seda endale lubada said, kaugematele reisidele saatjaks ihukaitsjad. Seadus oma täies hiilguses võis korrarikkujate vastu olla väga karm ja mõistetud karistused tihtipeale üsna metsikud – ainuüksi Tyburnis hukati Elizabethi valitsusajal üle 6000 inimese ning piitsutamine, põletusmürgistamine ja jalaraudadesse või häbiposti panek olid igapäevased –, suutmata siiski kuritegevust välja juurida.

Kuueteistkümnenda sajandi Inglismaad mööda reisimine polnud ka parimatel aegadel sugugi hõlbus. Maaomanikelt oodati, et nad maksaksid oma valdustes teede korrashoiu eest, kuid vaid vähesed võtsid vaevaks kukrut kergendada, mistõttu olid paljud teed halva ilmaga läbimatu. Enamik neist kujutasidki endast pelgalt jalgradu või kitsuskesi vankrirööpaid, kuid vähemalt peamistel maanteedel – kuninganna maanteedel – oli see hea külg, et nende äärest võis leida kõrtse ja trahtereid, mis rändurite sõnul olid parimad terves Euroopas. Suurem osa inimesi reisis jalgsi või ratsa, kõrgestisündinud daamid aga kahe hobuse vahel kandetoolis. Alles Elizabethi valitsuse hilisematel aastatel võeti kasutusele hobusetõllad – vedrustuseta ja väga ebamugavad – ning neidki said endale lubada vaid väga rikkad.

Pealinnas Londonis elas 16. sajandi lõpul 200 000 inimest. See oli ülerahvastatud, räpane ja kärarikas koht, kus suviti möllas katk. Elizabethi ajal sai linnast õitsev kaubanduskeskus, kust käis läbi suurem osa Inglismaa kaubavahetusest, samal ajal aga laienesid linna piirid keskaegsetest müüridest kaugemale väljapoole, koondades ümberkaudsed

külad eeslinnadeks. London polnud mitte ainult suur kauplemiskeskus, vaid võis ka uhkust tunda korralike poodide üle, iseäranis Cheapside'is, kus tegutsesid kullassepad, ning ka kuulsa turu üle, mis oli leidnud koha keskaegse Püha Pauluse katedraali löövis. Piki Thamesi kaldapealset kulgeva Strandi äärde olid ülikud ehitanud endale linnamajad. Igaühel oli oma erakai, sest kitsad tänavad olid nii rahvarohked, et veetee pidi oli hoopis kiirem ja hõlpsam liigelda. Thamesi lõunakaldal, Surrey pool võis leida bordelle ja hiljem teatreid, nende seas oli ka Shakespeare'i Globe. Teispool jõge kõrgus sünge ja massiivsena Londoni Tower – palee, vangla, relvaladu ja kindlus; Tudorite valitsusajal oli Tower omandanud kurikuulsuse kuninglike hukkamiste paigana, ent see ei takistanud londonlastel viimast oma lapsi seal tegutsevasse loomaaeda.

Londoni müüride vahele ehitasid rikkad kaupmehed endale elamu, kontrollisid kaubandus- ja käsitöögilde ning kuhjasid iseend ja oma naise üle peene sameti ja kuldkettidega, jäljendades kõrgemal seisvaid. Tollane kirjamees Philip Stubbs kirjeldas londonlasi „hulljulgete, vaprate, võimukate ja kangelaslikena”. Nende lemmikmeelalohutuseks olid karunarritamine ja kukevõitlused. London oli Inglismaa suurim linn; järgmised suuremad ja jõukamad linnad olid Norwich ja Bristol.

Euroopa äärealal elutseva saarerahvana olid inglased ägedalt enesekesksed ja patriootlikud ning nende uus kuninganna polnud ses suhtes mingi erand. Reformatsioon oli neid jooni ainult tugevdanud ja sünnitanud ajastu, mil kaarditegijad ja geograafid hakkasid esimest korda üles tähendama Inglismaa füüsilisi parameetreid ja ilmalikud ajaloolased asusid üha paisuva lugejaskonna tarbeks kirja panema maa ajalugu. Inglise keelt, mis peagi jõudis oma apoteosini Shakespeare'i näidendites, pidasid inglased ise võrdseks ükspuha millise teise keelega, olgu klassikalise või moodsaga. Alates trükikunsti kasutuselevõtust 1470. aastatel olid raamatud kogunud populaarsust aina laiemalt kirjaoskaja rahva seas. Nende lemmiklugemisvaraks olid Kreeka ja Rooma klassikud (mis olid kättesaadavad paljudes eri väljaannetes kas originaalkeeles või tõlkes) või moodsam itaalia kirjandus Castiglione, Boccaccio, Machiavelli (kelle raamatud olid küll ametlikult keelatud)

või Ariosto sulest. Poesia, iseäranis erootiline luule, oli tohutult menukas. Haridus, mis omal ajal oli olnud vaid valitsevate klasside ja vaimulike pärusmaa, leidis nüüd tee tärkava keskklassi sekka ja alates 1550. aastast asutati üha rohkem grammatikakoole, nii mitmeidki kuninganna Elizabethi egiidi all, sest ta oli hariduse endale kirglikult südameasjaks võtnud. Kõik see pani aluse inglise kultuuri – sealhulgas eriti teatrikunsti – õitsengule iseäranis 1580. ja 1590. aastatel, William Shakespeare'i, Edmund Spenseri ja Christopher Marlowe' ajastul.

Kuueteistkümnenda sajandi esimesel poolel oli saanud moodsaks tavaks, et aristokraatlike perede tütreid hariti samal moel nagu nende vendi – Elizabethile endale oli see tohutult kasuks tulnud –, ent pärast Baldassare Castiglione „Õukondlase” ilmumist 1561. aastal võeti suund pigem seltskondlike oskuste lihvimisele kui akadeemilisusele. Hästikasvatatud noortelt daamidelt oodati, et nad oskaksid lugeda, kauni käekirjaga kirju kirjutada, maalida ja joonistada, musitseerida, tikkida ja peenemat õmblustööd teha ning tantsida – kõik need oskused pidid suurendama nende šansse abieluturul. Siiski nõuti kuningannat – kes oli ise väljapaistev intellektuaal – ümmardavatelt daamidelt suurt lugemust ja erudeeritust, sest eks olnud ju õukond kõrgkultuuri keskus.

Elizabethi ajal peegeldas enamik kunste kõrg- ja keskklassi koduseid maitseid. Portreekunst õitses, kuid moes olid pigem detailirohked kostüümpildid kui Holbeini ja Eworthi realistlikud portreed, mis olid olnud meeltemööda eelmisele põlvkonnale. Holbein oli andnud tõuke Inglise miniatuurmaalile, kuid geniaalse Nicholas Hilliardi hooleks jäi seda populariseerida ning algatada Inglise traditsioon, mis jätkub tänapäevani välja.

Edusamme tegi ka arhitektuur: see oli suurte, aristokraatlike hoonete ajastu, mil ehitus- ja restaureerimisvaldkonda valitses Inglise renessanss. Seda stiili iseloomustasid klassikalised eeskujud, skulptuurornamendid ja friisid, kõrged korstnad, avarad keskkiitadega aknad, balustraadid ja parapetid, nikerdustega kaunistatud sambad ja itaalia-pärased fassaadid. Kadunud olid kindlustatud mõisad ja keskaegsed lossid ning kui renessanss-stiilis hoonetele ehitati müürisakid, väravamajad ja vallikraavid, siis oli nende otstarve puhtalt dekoratiivne.

Igas häärberis leidis selleks ajaks juba kohustuslik pikk galerii, kus rippusid seinavaibad ja perekonnaportreed, ning ruumid, mis olid külluslikult kaunistatud marmori, seinamaalingute, moodsa voldiknikerdusega puitpaneelide, dekoratiivsete stukkklagede ja suurtesse erkerakendesse paigutatud ning värviliste vappidega ehitud vitraažidega. Kõikjal võis dekoori osana näha heraldilisi või sümboolse tähendusega motiive. Tubade sisustusse kuulus Inglise tammest ja nahk- või sametpolsterdusega mööbel, hõberaamistuses peeglid, võimsad, tikitud kardinatega baldahhiinhoodid ja tihtipeale ka virginaalid,* mis kajastasid tollast instrumentaalse kammermuusika hullustust, millele oli aluse pannud kuninganna isiklikult. Muusika oli tol ajastul üks levinud koduse kunsti liike; Thomas Morley, John Wilbye, Thomas Weelkesi ja John Dowlandi ballaadid ja madrigalid võistlesid Thomas Tallise ja William Byrdi õukonna tarbeks loodud lennukate religioossete hümnide ja motettidega.

Häärbereid ja ka tagasihoidlikumaid kodusid ümbritsevad iluaiad meelitasid välismaistelt külalistelt välja imetlevaid kommentaare. Tänapäeval on algses seisukorras Elizabethi-aegne aed ülimalt harv leid, ent tollastest ülestähendustest ilmneb, et viinamarjaistandusi, puuviljaaedu ja haruldasi ning ebatavalisi taimi ja lilleklumpe peeti esteetiliselt olulisemateks kui köögivilja- või maitsetaimede peenraid, ehkki viimastel oli oma praktiline tähtsus toitumise maitsestamisel või ravimite valmistamisel. Moodne aed lisas nii majale kui ka selle ümbrusele tublisti elegantsi ja oli harilikult korrapärase kujundusega, ümbritsetud kivimüüri või tihedate astelpõõsa- või valgepöõgihekki-dega, mis olid üksteise suhtes rangelt täisnurga all. Vaatepilti täiendasid varjulised grotid ja klassikalisest kunstist inspireeritud urnid või skulptuurid.

Rõivastusest tegid Elizabethi kaasaegsed omamoodi kunstiliigi. Eales varem polnud mood olnud nii fantaasiaküllane. Mehed kandsid liibuvaid, kõrge krae ning polsterdatud õlakutega vammuseid peenest linasest või batistist õmmeldud ja rüüsidega kaunistatud särkide peal, mis kuuekaelusest välja piilusid. Hiljem asendasid selle detaili

* Virginaal on teatud tüüpi väike klavessiin, mis oli Euroopas populaarne hilisrenessansi- ja barokiajastul. – *Tõlkija märkus*.

tärgeldatud pitskraed. Meeste õhupallitaoliselt puhvis püksid, mis olid tavaliselt hobusejõhve täis topitud ja ulatusid põlvini, võtsid mõnikord lausa pöörased mõõtmed ja tegid nende sukkadesse kängitsetud jalad naeruväärselt kepitaaolisteks. Selle moeröögatuse suutsid välja kanda vaid hästiarenenud sääremarjade omanikud. Mantlid olid lühikesed ja õlal vammuse külge kinnitatud, peas kelmikalt viltu istuvatel mütsidel aga lehvisid kirevad suled. Lisaks mõõgale või pistodale täiendas Elizabethi-aegne moemees oma kostüümi nii rikkalike ja ohtrate tikandite, palmikute ja juveelidega, kui ihukattele ära mahtus.

Daamide rõivastus muutus selle perioodi jooksul vähe, ehkki liialist rõhku hakati panema naiselikele vormidele. Jätkuvalt domineerisid varasemate aastakümnete kandilised kaelused, ent pikka aega varjati büsti kaunilt väljaõmmeldud alussärgiga. Alles sajandi lõpupoole hakati uuesti rinnapartiid näitama. Nagu mehed, seadsid ka naised kaela ümber pitse ja satse – esiti väiksemaid volange, mis hiljem arenesid 1580. aastatel moodi tulnud suurteks plisseerratasteks ja 1590. aastate avatud kaelusteks, mida sageli täiendati jäigast gaasriidest kraedega. Seelikud paisusid laiemaks ja lopsakamaks ja neid pidi toetama hispaaniapärase krinoliini, vaalaluude või peente metallvarbadega tugevdatud alusseelik. Ülaosas kanti jäika pihikut, mille terav ots kattis kõhu. Üks ninatark märkis kord, et õukonnadaamid nägid välja kui kirikukella otsa istuma seatud kinninööritud kanad.

Varrukad – mis käisid kleidi juurde eraldi – olid lopsakad ja rikkalikult tikitud või varustatud lõhikutega, kust paistsid peenest linasest alussärgi puhvid. Materjalideks olid harilikult, aastaajale vaatamata, siid ja samet, ning võimalikult palju kanti ka ehteid: juuksekaunistusi, kaelakette, pärlikeesisid, käevõrusid, sõrmuseid, prosse, ilunõelu, pomandreid, ehisvöösid ja isegi kalliskividega inkrusteeritud raamatuid, mis rippusid vööl. Paljud naised kasutasid kosmeetikat, rikkudes sageli oma näonaha tina või arseni sisaldavate määretega. Tihtipeale oli kosmeetika eesmärgiks varjata tollal nii tavalise ja samas kardetud rõugehaiguse jäetud arme.

Hoolimata Inglismaa saarelisest isolatsioonist vaatasid Elizabethi kaasaegsed oma kodumaast kaugemale, uute, meretaguste maailmade poole. Kuueteistkümnnes sajand oli Inglismaale avastuste ja seikluste

ajajärk, Walter Raleigh' – kes asutas Ameerikas esimese Inglise koloonia, mille nimetas kuninganna auks Virginiaks – meresõitude ajastu ja Sir Francis Drake'i ümbermaailmareisi ajastu.

Kodukamaral aga õitses kaubandus ja seega edenes ka tööstus. Protestantidest põgenikud tõid endaga Mandri-Euroopast Inglismaale kaasa pitsikudumise, siidkangaste tootmise, graveerimise, nõelavalmistamise* ja muud oskused, samas kui kalevitööstus jätkas oma võidukäiku ja tõi jõukust üha laiematele aladele. 1563. aasta õpipoiste seadus,** mis tegi kohustuslikuks pikaajalise ametiõppe, aitas kaasa tööstuse ja põllumajanduse stabiliseerumisele.

Kaubandusedul oli aga ka oma varjukülg. Jõukuse tagaajamine ning meeletu võidujooks maa omandamiseks ja võimu kindlustamiseks tähendas, et enamik inimesi teenis vaid omaenda, mitte avalikkuse huve ega teinud hoolimagi nõrgematest ja väetimatest. See oli ahne aeg, krabamise aeg, mitmeski mõttes üdini rikutud aeg. Õukonnast kujunes magnet varandust kokkuroobitsevate avantüristide jaoks ja nii mõnelgi õnnestus seadustest altkäemaksude abil mööda hiilida.

Rikkad elasid hästi. Kirjanik Philip Stubbs märkis kord: „Kui tänapäeval pole laud otsast otsani kaetud kõiksugu peente roogadega, kusjuures iga roa jaoks on just sellele paslik anum, siis pole see väärt kandma õhtusöögi nime.” Inimesed olid valmis loopima kamaluga raha imporditud vürtsidele, mida kasutati sageli selleks, et varjata ületalve säilitamisel halvaks läinud liha maitset – loomi tapeti enamasti sügisel ja nende liha soolati tünnidesse, kust seda kuni kevadeni võtta oli. Vee asemel joodi kõikides ühiskonnaklassides õlut ja mandrilt veeti sisse peeneid veine. Joomarlus oli üldlevinud, sestap sai tavaks serveerida jooke puhvetkapilt, mitte laualt, lootuses, et siis külalised ehk ei joo nii palju.

* Kui varem valmisid õmblusnõelad sepatööna, siis 16. sajandi alguses saabusid Inglismaale Hispaania nõelameistrid, kes kasutasid mauride tehnoloogiat, ning Hispaaniast ja Saksamaalt hakati nõelte tootmiseks spetsiaalset traati importima. – *Tõlkija märkus.*

** *Statute of Apprentices* ehk *Statute of Artificers* nägi ette kohustusliku seitsme aasta pikkuse õpipoisipõlve ja reguleeris hindu, palgamäärasid ning tööliste liikumisvabadust. – *Tõlkija märkus.*

Üldiselt arvatakse, et tubaka tõi Ameerikast Inglismaale Sir Walter Raleigh, tegelikult aga oli see ilmselt hoopis John Hawkins, kes 1566. aastal esimest korda Briti saartel tubakataime tutvustas. 1590. aastateks oli piibusuitsetamine muutunud laialt levinud, ehkki kulukaks kombeks – tubakas maksis kolm šillingit untsi pealt. Näis, et seda tarvitavad kõik: valitsejad, õukondlased, aristokraatlikud daamid, soldatid ja meremehed.

Selline oli Elizabeth Tudori Inglismaa. Hetkel, mil ta troonile tõusis, ei teadnud ta alamad temast just palju. Seljataga raske lapsepõlv, pisikesest peale taga kiusatud ja sunnitud taluma ebakindlust ning vähemalt kaks korda surmasuust pääsenud, oli Elizabeth õppinud usaldama ainult iseennast, varjama oma tundeid ja elama omaenese tarkuse järgi. Juba valdas ta petmise, teeskluse, keerutamise ja põikle-mise kunsti – need kõik olid renessansivalitseja imetletud loomujooned. Kahekümne viie aastasena kontrollis ta viimaks ometi oma saatust ja, olles kogu oma senise elu elanud ühest piirangust teise, tahtis nüüd iga hinna eest säilitada iseseisvuse ja sõltumatuse. Ta oli võtnud õppust õe vigadest ja otsustanud neid mitte iial korrata. Ta samastab end oma rahvaga ja hakkab töötama nende ühiste huvide nimel. Ta toob oma vaevatud kuningriigile rahu ja stabiilsuse. Ta hoiab ja toidab seda, nagu armastav ema hoiab ja toidab oma last. Just selle eesmärgi nimel, nii ta uskus, oligi Jumal tema elu säästnud.